

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 26

Заснований в 1996 році

Рівне – 2003

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26. — Рівне: РДГУ, 2003. — 170 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

***Янциур Микола Сергійович** – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).*

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №9 від 25.04.2003 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 7.
університет, 2003

© Рівненський державний гуманітарний

поєднань у складі, розбірливо списували і писали під диктант букви, склади, слова, словосполучення, невеликі речення. Однак у частини дітей не сформувалися на потрібному рівні навички письма. Найбільше помилок припадає на зображення елементів великих букв (Б, В, Н, Д, Ж, М), особливо які пишуться без відриву руки від паперу (Д, М), накреслення рядкових (в, у, н, л), поєднань типу ля, оз, визначення основного рядка та виконання правил гігієни письма. З'ясувалося, що велика кількість різних графічних помилок допускається дітьми через недостатню роботу вчителів по формуванню технічних навичок письма.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. – К.: Освіта, 1998. – 76с.
2. Прищепя О.Ю. Навчання письма // Навчання і виховання учнів 1 класу. – К: Початкова школа. –2002.
3. Прищепя О.Ю. Контроль за формуванням навички письма учнів 1 класу. //Матеріали наукової конференції. – К., 2002. – С. 56с.

Одержано редакцію 09.02.2003

УДК: 371.214.114: 51:373.3.025 В.В.Сілков

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОСОБИСТІСНО-ЗОРІЄНТОВАНОГО ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ЧИСЛА У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема рівня математичної підготовки підростаючого покоління завжди була у центрі уваги держави, науковців, методистів, вчителів практиків, бо від цього значною мірою залежать перспективи майбутнього науково-технічного прогресу країни. Молодший шкільний вік (6-10 років) є найвідповідальнішим періодом у формуванні як математичних знань, умінь і навичок, так і важливих структур мислення учнів. Те, що не сформоване за ці роки, дуже важко, а інколи навіть і неможливо, надолужити пізніше. Все це вказує на роль курсу математики I-IV класів як фундаменту для забезпечення якості математичної підготовки майбутніх поколінь.

Нормативні документи, що регламентують роботу системи освіти України – Державна національна програма “Освіта”(Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України, Державний освітній стандарт початкової школи тощо, до основних принципів її розбудови відносять природовідповідність, особистісну зорієнтованість та інші. Для їх реалізації необхідна переорієнтація навчально-виховного процесу на нові методологічні засади, на потреби та запити особистості. Це у свою чергу зумовлює потребу в підготовці вчителів до здійснення такої роботи. Отже, слід опрацювати теоретико-методичні основи особистісно-зорієнтованого навчання математики молодших школярів. Важливість розв'язання цієї складної проблеми пояснюється багатьма причинами, серед яких – зміни в парадигмі освіти, падіння рівня психолого-педагогічної та методичної підготовки вчителів, тощо.

Протягом 90-х років XX століття різноманітні аспекти проблеми особистісно-зорієнтованого навчання і виховання стали предметом досліджень багатьох як вітчизняних (І.Бех., І.Волощук., І.Матюша., Н.Побірченко, С.Подмазін, О.Савченко, С.Сисоєва, Б.Ступарик та інші.), так і зарубіжних (Ш.Амонашвілі, Ю.Орлов, Г.Селевко., В.Серіков, В.Шадріков, І.Якиманська та інші.) науковців. Одержані ними результати засвідчують, що спільною рисою робіт цих дослідників є опрацювання методологічних засад організації навчально-виховного процесу. На даний час залишається ще недостатньо визначеним поняття “особистісно-зорієнтоване навчання” та відсутнє загальноприйняте тлумачення поняття “теоретико-методичні основи навчання”, що спричиняє термінологічну невизначеність і призводить до порушення принципів аспектної, предметної чистоти. Як наслідок, результати проведених цінних досліджень мало зрозумілі пересічному вчителю, який не має можливості реально застосовувати їх у повсякденній праці, бо значна частина наявних рекомендацій носить загальний характер.

У наших роботах [9,10] висвітлюються погляди на проблему реформування національної школи через створення державного освітнього стандарту з математики та теоретико-методичних основ особистісно-зорієнтованого навчання, зроблено спробу виявити передумови появи, причини виникнення, сутність і перспективи розвитку такого феномену як “особистісно-зорієнтоване навчання”, проаналізувано різноманітні тлумачення таких понять як “теоретико-методичні основи навчання” та “особистісно-зорієнтоване навчання”, розглянуті деякі аспекти впровадження технології особистісно-зорієнтованого навчання математики молодших школярів та його теоретико-методичних основ, запропоновано певний набір діагностичного забезпечення дослідно-експериментальної роботи з особистісно-зорієнтованого навчання і виховання. Окрім цього, ми виявили проблеми, без розв'язання яких впровадження системи особистісно-зорієнтованого навчання у практику роботи шкіл буде неможливим. До них слід віднести озброєння вчителів теоретико-методичними основами особистісно-зорієнтованого навчання математики молодших школярів і підготовку відповідного методичного забезпечення. Розв'язанню одного з аспектів вказаних проблем присвячено представлений матеріал.

Ще Аристотель у своїй роботі “Метафізика” справедливо зазначав, що обговорення будь-якого питання слід розпочинати із з'ясування сутності використовуваних термінів. Для однозначного розуміння викладеного матеріалу обґрунтуємо, що ми розуміємо під особистісно-зорієнтованим навчанням і теоретико-методичними основами навчання математики. На основі аналізу робіт Ш.Амонашвілі, М.Бурди, І.Волощука, Н.Побірченко, С.Подмазіна, О.Савченко, І.Якиманської та інших ми дійшли висновку, що теоретико-методичні основи навчання

математики – це вихідні, головні закономірності методики навчання математики, які являють собою систему знань про навчання, виховання та розвиток школярів у процесі вивчення математики, і призначені для засвоєння вчителями. Застосовуючи термін “особистісно-зорієнтоване навчання”, ми будемо на боці тих науковців, які розуміють під цим терміном таку організацію навчання, яка ґрунтується на засадах глибокої поваги до особистості вихованця, на врахуванні особливостей індивідуального розвитку дитини, на ставленні до неї як до свідомого відповідального суб’єкта навчально-виховної взаємодії та якою передбачається формування цілісної особистості, що усвідомлює свою гідність і поважає інших людей. Крім того, ми вважаємо, що основна відмінність особистісно-зорієнтованого від традиційного навчання, зокрема і диференційованого полягає в тому, що за такої системи навчально-виховний процес спрямовується не на задоволення інтересів певної групи дітей, а в ньому враховується особистісні потреби і запити кожного окремо взятого школяра.

У представленому матеріалі ми спробуємо, по-перше, виявити типові помилки та утруднення, з якими може зустрітись кожен вчитель у процесі формування у школярів числових уявлень, бо це дозволить посилити діагностичну та прогностичну спрямованість роботи вчителя з керівництва навчальним процесом. Саме це важливо в умовах особистісно-зорієнтованого навчання математики, оскільки однією з ознак такої моделі організації навчального процесу є підсилення діагностичної та прогностичної складових. По-друге, ми обґрунтуємо теоретико-методичні основи особистісно-зорієнтованого формування числових уявлень молодших школярів, оскільки проведені нами дослідження (спостереження, аналіз продуктів діяльності, анкетування) дають підстави для висновку про те, що певна частина класоводів (понад 67 проц.) володіє теоретико-методичними основами навчання математики учнів I-IV класів лише на емпіричному рівні. По-третє, визначимо шляхи подолання недоліків у формуванні числових уявлень через озброєння вчителів початкових класів теоретико-методичними основами особистісно-зорієнтованого формування у молодших школярів уявлень про число.

Проведений нами аналіз довідок Міністерства освіти і науки України, обласних, міських і районних управлінь освіти, в яких відображено результати вивчення стану викладання та рівень знань з математики учнів I-IV класів, дозволяє зробити висновок, що не у всіх школярів процес формування числових уявлень проходить успішно. У класифікації типових помилок під час формування числових уявлень нами визначено дві групи відповідно до двох видів діяльності у навчальному процесі. До першої групи ми віднесли ті, які властиві діяльності вчителів, а до другої – ті, що спостерігаються у знаннях, уміннях і навичках учнів та повторюються, не усуваючись, із року в рік. На основі аналізу вказаних матеріалів до недоліків у організації вчителями навчального процесу під час формування поняття числа можна віднести такі: 1) відсутність чіткого уявлення про систему роботи з формування числових уявлень, яка проходить впродовж вивчення всього курсу математики початкових класів; 2) недостатнє вивчення підготовленості кожного учня до сприймання навчальної теми; 3) мала обізнаність із завданнями та теоретико-методичними основами формування числових уявлень; 4) недостатня обґрунтованість натуральних чисел, що гальмує правильне і наукове розуміння їх властивостей; 5) обмеженість у навчальному процесі розглядом або порядкових відношень, або кількісних відношень послідовних чисел; 6) розгляд вчителями в основному лише утворення даного числа з попереднього шляхом додавання одиниці, але не показують одержання кожного натурального числа з наступного шляхом віднімання одиниці, що спричиняє пізніше негативний вплив на засвоєння віднімання; 7) обмежене використання можливостей різних теорій побудови цілих невід’ємних чисел для формування числових уявлень школярів тощо.

Аналіз продукту діяльності учнів свідчить, що до типових помилок в їхній діяльності треба віднести наступні: 1) 8-15 проц. учнів недостатньо засвоюють послідовність чисел у натуральному ряді, бо вчителі мало приділяють уваги вправам, якими розкриваються властивості натурального ряду чисел; 2) частина учнів не усвідомлює відмінного та спільного у поняттях **цифра** і **число**, що зумовлене непоодинокими випадками, коли навіть самі вчителі допускають плутанину у цьому; 3) понад 33 проц. учнів допускають помилки у перетвореннях одиниць вищого розряду в одиниці нижчого та навпаки, що пояснюється тим, що відповідні знання діти не знаходять самостійно, а одержують їх від вчителів у готовому вигляді та лише запам’ятовують; 4) певна частина учнів помиляється під час виконання завдань на запис попереднього і наступного числа, що пояснюється неумінням учнів спиратися на послідовність чисел у натуральному ряді чисел; 5) біля 10 проц. учнів помиляються під час читання та запису багатоцифрових чисел, що пояснюється недостатньою увагою у процесі навчання саме до читання чисел, адже під час виконання прикладів на всі дії з багатоцифровими числами учні не привчаються прочитувати мовчки записувані числа, бо завдання даються у письмовій формі, пропоновані для читання числа записуються з пропусками між класами, що полегшує читання, а в усній перевірці правильності виконання обчислень вчителі обмежуються звіркою відповідей; 6) понад 18 проц. школярів навіть після вивчення нумерації багатоцифрових чисел не вміють правильно записати числа з нулями на кінці і в середині, що пояснюється тим, що вони міцно не засвоюють того, що кількість цифр у числі визначається місцем вищого розряду цього числа; 7) важкими для учнів є завдання типу: записати число, в якому 9 од. третього класу, 90 од. другого класу і 2 од. першого класу тощо; причиною чого є недостатнє засвоєння розрядного і класного складу чисел; 8) багато учнів допускають помилки, записуючи числа з вказівкою на розрядні та класні або лише на класні одиниці, причиною цього є недостатнє засвоєння розрядного і класного складу чисел. Адже спостереження свідчать, що у процесі вивчення арифметичних дій

над багатоцифровими числами мало використовуються вправи на запис чисел, в яких вказано розрядні і класні одиниці, наприклад: скільки одиниць в 2 сотнях і 3 десятках, скільки тисяч і сотень у числі 5330? та інші.

Наявність зазначених помилок у діяльності вчителів та учнів у формуванні поняття числа свідчить, що під час вивчення початкового курсу математики не виконується в повному обсязі одне з головних завдань – формування у дітей поняття про цілі невід’ємні числа та дії над ними. Однією з причин такого явища є, з одного боку, неусвідомлення вчителями теоретико-методичних основ цієї роботи, а з другого, – невикористання особистісно-зорієнтованого підходу до організації навчального процесу. Отже, необхідно виявити теоретико-методичні основи особистісно-зорієнтованого формування числових уявлень у молодших школярів.

Для правильного формування числових уявлень вчитель має усвідомлювати роль і місце кожної з наявних теорій цілих невід’ємних чисел та використовувати їхні можливості здійснення особистісно-зорієнтованого підходу. Отже, у формуванні поняття числа повинні брати участь операції лічби, споглядання у просторі і часі, встановлення взаємно однозначної відповідності, вимірювання величин; порядкове і кількісне значення числа; операції над множинами тощо. Більше того, відповідно до індивідуальних особливостей дітей для правильного формування числових уявлень різні операції відіграють різну роль.

Дослідження процесу вивчення математики молодшими школярами засвідчують, що засвоєння однієї і тієї ж навчальної інформації різними учнями відповідно до їхніх індивідуальних особливостей забезпечується різноманітними формами діяльності. Це означає, що вчитель повинен мати відомості про зміст розумової діяльності, яку треба виконати для розв’язання різним учнями завдань із системи вправ, що використовується. З іншого боку, дослідженнями науковців доведено, що результативність управління процесом навчання значною мірою зумовлюється тим, наскільки вчителю вдається використати виявлену структуру психічної діяльності школярів. На жаль, наші дослідження свідчать, що досить часто вчителі не мають уявлення про те, які процеси відбуваються у свідомості учнів у зв’язку із застосуванням методичного прийому або методу навчання. Отже, постає проблема усунення вказаного недоліку.

Дж.Брунер зазначав, що основні поняття, які представлені у формалізованому вигляді, недоступні дитині, якщо вона не засвоїла їх інтуїтивно. На підставі цього можна твердити, що числові уявлення учнів I-IV класів слід розкривати на інтуїтивному рівні. У цьому важливо, щоб система вправ охоплювала всі істотні ознаки поняття. Враховуючи індивідуальні особливості своїх учнів, вчитель має використати ту вправу, яка найдоцільніша для дитини. Завдяки цьому діяльність викладання стає особистісно-зорієнтованою.

У психолого-педагогічній і методичній літературі обґрунтовано положення про те, що у процесі навчання потрібно виділяти два самостійних взаємопов’язаних завдання: оволодіння учнями змістом навчального предмета та цілеспрямоване формування у школярів прийомів розумової діяльності, які використовуються у формуванні понять (Д.Богоявленський, В.Осинська, В.Паламарчук, О.Раєв та ін.). Отже, під час формування поняття натурального числа та нуля слід передбачати систему вправ, спрямованих на засвоєння нумерації чисел, і систему вправ, основне призначення яких полягає у формуванні прийомів розумової діяльності, що використовуються для засвоєння змісту програми. На жаль, ні в програмі, ні в підручниках з математики, ні в методичних посібниках для вчителів у явному вигляді не опрацьована система вправ, спрямована на виконання саме останнього завдання. Наслідком такого стану справ стає недостатня увага вчителів до формування прийомів розумової діяльності. У кращому випадку вчителі інтуїтивно займаються цією роботою, а тому вона не носить особистісно-зорієнтованого спрямування.

На основі аналізу досліджень психологів можна зробити такі висновки про формування поняття числа: а) поняття формуються в процесі навчання; б) формування будь-якого поняття є довготривалим процесом, що здійснюється поступово з різною швидкістю у різних учнів; в) формування поняття відбувається з використанням таких прийомів розумової діяльності як аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення тощо; г) не завжди процес формування поняття відбувається за схемою: відчуття – сприймання – уявлення – поняття, але обов’язково з використанням першої і другої сигнальних систем. За П.Гальперіном, мислительна операція цілеспрямовано формується шляхом поступового переходу від розгорнутих, заздалегідь запрограмованих і виконуваних у заданій послідовності зовнішніх дій, до все більш згорнутих розумових дій. Для особистісної спрямованості навчання математики програмовий матеріал треба дозувати, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини. Учитель має знати, що міцність засвоєння навчального матеріалу покращується як за позитивної, так і за негативної мотивації навчальної діяльності школярів, а запам’ятовування навчального матеріалу відбувається краще тоді, коли учні досягли певного рівня його розуміння. Враховуючи сказане, вчитель має враховувати сформульовані закономірності залежно від індивідуальних особливостей кожного учня.

Для успішного формування у дітей числових уявлень вчитель має чітко усвідомлювати не лише психологічні, але й дидактичні теоретико-методичні основи, на яких ґрунтується ця робота. До них відносяться: 1) застосування наочності відповідно до вікових й індивідуальних особливостей школярів, бо матеріал носить дуже абстрактний характер і відсутність наочності приводитиме до неправильних узагальнень (саме тому методисти і вчителі-новатори рекомендують спочатку використовувати предмети оточуючої дійсності, потім предметні картинки і нарешті – умовну наочність у вигляді лічильних паличок і геометричних фігур; при цьому не слід забувати про те, що для деяких дітей ці переходи мають відбуватися швидко, бо інакше гальмуватиметься формування абстрактного мислення); 2) використання раніше набутих знань і створення

умов для самостійного одержання учнями нових знань; 3) підведення дітей до спільності одержаних висновків, до відповідних узагальнень; 4) полегшення формування числових уявлень (якщо діти матимуть багатий мовний досвід, слід заохочувати застосування у мові учнів числівників, які позначають числа, що виходять за межі тих, які вивчаються на даний час); 5) не пояснювати дітям як нове те, що вже відоме з попередніх концентрів; 6) стимулювати намагання дітей перенести раніше набуті знання у нові умови; 7) використовувати науково обгрунтовану систему вправ, яка відображає операції, що забезпечують створення уявлень про число.

Дослідженнями доведено, що формування числових уявлень у дітей потребує довготривалих вправ, які мають одноманітний характер: полічи, визнач, яких більше тощо. Діти в силу своїх вікових особливостей не можуть довго займатися їх виконанням, а тому вчителю слід урізноманітнювати виконання цих вправ, використовуючи різні предмети, життєві ситуації, ігрові моменти та елементи змагання, не забуваючи при цьому про основну мету. Формування числових уявлень у різних дітей вимагає різноманітних опор. Якщо вчитель буде працювати однаково з усіма учнями, то він буде сприяти затримці у розвитку сильних учнів. Щоб досягти успіху у розвитку слабших учнів, треба поступово зменшувати роль наочності, переводячи спочатку дітей від предметної наочності до конкретних картинок і нарешті до символічної наочності у вигляді лічильних паличок чи геометричних фігур. Якщо вчитель не буде організовувати саме так роботу з різними групами учнів, то діти будуть залишатися на рівні наочно-образного мислення.

Вчитель має враховувати індивідуальні особливості школярів, якомога більше змінювати види діяльності дітей, застосовувати особистісно-зорієнтоване навчання. Досвід вчителів-новаторів свідчить, що вони у своїй роботі досягають цього завдяки: 1) вдумливому використанню наявних вправ, коли завдання поглиблюється чи розширюється за рахунок добору різних варіантів його виконання; 2) завдання супроводжується вказівками, ілюстраціями, схемами, моделями, які полегшують чи активізують роботу учня; 3) до першого завдання даються детальні вказівки та пояснення, а потім вони поступово скорочуються чи набувають форми загальних схем; 4) під час виконання вправ відповідно до індивідуальних особливостей дітей пропонуються завдання, які вимагають різних видів діяльності: діяльність за зразком, застосування знань в аналогічних умовах, перенос знань, творча діяльність; 5) якщо діти починають допускати помилки, то вчителі знову повертаються до детального пояснення чи унаочнення; 6) використовують поетапне формування відповідних умінь і навичок; 7) застосовують різноманітні пам'ятки чи алгоритмічні приписи тощо.

Навчальний матеріал у курсі математики початкових класів розміщено концентрично. Принцип концентричності у формуванні числових уявлень проявляється в тому, що у кожному наступному концентрі розглядаються як нові питання, так і вже відомі, які одержують подальший розвиток у кожному наступному концентрі. На жаль, проведені дослідження засвідчили, що у багатьох випадках формування числових уявлень у різних концентрах відбувається однаково. Але такий підхід, з одного боку, не сприяє особистісній орієнтації навчального процесу, а з іншого – гальмує розвиток учнів, які на даний момент уже в змозі самостійно справитися з одержанням нових знань.

Аналіз продукту діяльності учнів, вивчення висновків про результати перевірки рівня знань дозволяють твердити, що із року в рік особливо важко учням дається запис чисел, в яких відсутні одиниці того чи іншого розряду (записати число, яке складається з 18 од. III класу, 14 од. II класу і 14 од. I класу). Щоб подолати такі помилки, пов'язані із записом зайвих нулів або їх пропуском, слід запроваджувати особистісно-зорієнтований підхід, а тому корисно пропонувати дітям спочатку з'ясувати, скільки цифр містить це число. Слід виконувати з учнями вправи типу: 1) у числі 851 тисяча. Скільки цифр у числі? Наведіть приклади різних чисел, які містять 851 тис.; 2) прочитайте число 307020 і скажіть, скільки у ньому тисяч; 3) запишіть число, в якому п'ять цифр, назвіть старший розряд; 4) запишіть числа: 362 тис., 362 тис. 1 од., 362 тис. 21 од., 362 тис. 521 од.; 5) що спільного і що відмінного у записі чисел 362521 і 362000521, 18014014, 18140140, 181414? Яке число більше? менше?; 6) замість віконця вставте потрібні цифри так, щоб запис був правильним: $1326 < 13□□$, $35□□ < 35210$, $315600 < 3□□60$ (для сильних учнів можна запропонувати знайти кілька варіантів відповідей).

Отже, впровадження системи особистісно-зорієнтованого навчання математики молодших школярів неможливе без: 1) оволодіння теоретико-методичними основами такої організації навчального процесу; 2) вивчення індивідуальних особливостей і потреб кожного учня, коли одержані дані стануть підставою для використання відповідної системи вправ; 3) наявності відповідних підручників для учнів і посібників для вчителів, систем вправ, які мають відповідати реалізації принципів природовідповідності та особистісної зорієнтованості.

Системи вправ, які опрацьовані у підручниках, мають відповідати таким вимогам: наблизитися до вимог сучасної психолого-педагогічної та методичної наук і відповідати теоретико-методичним основам особистісно-зорієнтованого навчання математики молодших школярів; бути пристосованими до індивідуальних потреб кожного школяра та давати інформацію про зрушення у розвитку кожного під впливом вивчення математики; містити матеріал, що дозволяє виконувати завдання на формування вмій і навичок самостійно здобувати знання, раціональної навчальної праці. Саме на розв'язання вказаних проблем мають спрямовуватися зусилля методистів і вчителів-практиків, якщо ми хочемо реально виконати соціальне замовлення держави на розбудову системи освіти на принципах, що декларуються у нормативних документах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск: Университетское, 1990. – 440с.
 2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1998. – 204с.
 3. Волощук І.С. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості, – К.: Педагогічна думка, 1998. – 149с.
 4. Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственного развития. – М.: Педагогика, 1989. – 432с.
 5. Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности. – М.: Просвещение, 1991. – 196с.
 6. Побірченко Н.А. Психологічні основи навчання математики в початкових класах. – К.: Рад. шк, 1985. – 120с.
 7. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запорожье, 2000. – 196с.
 8. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. – 254с.
 9. Сілков В.В. Освітній стандарт з математики та методичні основи навчання// Математика в школі. – 1999. – №4. – С. 26-27.
 10. Сілков В.В. Особистісно-орієнтоване навчання: причини виникнення, передумови появи, сутність та перспективи розвитку //Теорія та методика вивчення природничо-математичних і технічних дисциплін: Збірник науково-методичних праць. Вип. 3. – Рівне, 2001. – С. 7-18с.
 11. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. – М.: Просвещение 1996. – 96с.
- Одержано редакцією 27.02.2003

УДК: 372. 47(07) О.П.Приймак

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТАБЛИЧНОГО ДОДАВАННЯ І ВІДНІМАННЯ З ПЕРЕХОДОМ ЧЕРЕЗ ДЕСЯТОК

Одним з основних завдань навчання математики в початковій школі є формування обчислювальних навичок у молодших школярів. Виконання будь-яких табличних арифметичних дій ґрунтується на знаннях табличних випадків арифметичних дій. Внаслідок вивчення початкового курсу математики учні мають знати напам'ять таблиці додавання, віднімання, множення і ділення; вміло застосовувати їх до виконання позатабличних прийомів усних та письмових обчислень. На основі таблиць додавання та множення засвоюються таблиці віднімання та ділення. Ця робота здійснюється поетапно, за концентри. Так, таблиця додавання в межах 10 вивчається у першому класі в центрі „Десяток”, а таблиця додавання з переходом через десяток розглядається в центрі „Другий десяток”.

Проаналізуємо особливості методичної системи вивчення теми „Табличне додавання та віднімання з переходом через десяток ” у 2 класі 4-річної початкової школи. Методика вивчення цієї теми за чинними підручниками детально розкрита М.В.Богдановичем у посібнику “Методика вивчення нумерації і арифметичних дій у початковій школі”[2] та у пробних підручниках математики для другого класу (автори – Л.Кочина, Н.Листопад) [3].

Однак в означених посібниках розглядаються тільки системи тренувальних вправ, тобто відсутні узагальнення, спрямовані на свідоме засвоєння учнями таблиць додавання і віднімання з переходом через десяток. Крім того, в цих посібниках недостатньо висвітлюється використання наочних посібників і диференційованого підходу до учнів під час вивчення певних тем. Отже, ці питання ми будемо розглядати в нашій статті, доповнюючи необхідним матеріалом.

Розглянемо систему вправ, спрямовану на міцне та свідоме засвоєння учнями таблиць додавання та віднімання з переходом через десяток. Вона містить: 1)підготовчі вправи; 2)вправи на застосування обчислювальних прийомів при знаходженні результатів додавання та віднімання одноцифрових чисел; 3)вправи, спрямовані на відтворення таблиць; 4)тренувальні вправи; 5)вправи на формування навичок контролю і взаємоконтролю; 6)підготовчі вправи.

Під час складання таблиць додавання з переходом через десяток застосовуються прийоми додавання числа частинами, перестановка доданків; у складанні таблиць віднімання – прийом віднімання числа частинами, зв'язок між додаванням та відніманням, віднімання числа від 10 з наступним додаванням одиниць зменшуваного. Прийом додавання числа частинами і прийом віднімання числа частинами – основні прийоми відповідно табличного додавання і табличного віднімання. Тому тільки після міцного засвоєння цих прийомів пропонуємо застосовувати інші прийоми.

Перш, ніж приступити до вивчення табличного додавання і віднімання, необхідно перевірити рівень сформованості тих обчислювальних навичок учнів, на яких ґрунтуються табличні випадки дій. Якщо учні недостатньо їх засвоїли, то слід давати їм відповідні вправи для усунення недоліків для того, щоб учні, переходячи до нового ступеня, були краще підготовлені до сприймання навчального матеріалу. І цю роль виконують підготовчі вправи, розв'язання яких є складовою частиною прийому, що розкривається.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
1. Постоловський Р.М.	5
ЧАСТИНА І. ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.	7
2. Павелків Р.В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин.....	7
3. Кіндрат В.К. Формування національної свідомості молодших школярів.....	12
4. Кочкарьова Л.Б. Громадянське виховання молодших школярів.....	17
5. Зубілевич М.І. Формування активної життєвої позиції сучасного підлітка (на прикладі скаутів).....	20
6. Хорошковська О.Н. До проблеми розвитку українського комунікативного мовлення першокласників.....	22
7. Коваль Г.П. Фонетичні знання, уміння та навички у мовно-мовленнєвому курсі початкового навчання української мови.....	24
8. Лещенко Г.П. Мовленнєва компетенція як основний компонент комунікативної україномовної компетенції школярів.....	29
9. Михасюк Т.В. Мовленнєвий розвиток молодших школярів засобами народознавства (на матеріалі народного календаря).....	33
10. Пономарьова К.І. Система лексичних вправ як засіб формування комунікативних умінь молодших школярів.....	36
11. Петрук О.М. Про застосування функціонально-комунікативного підходу під час вивчення граматичного матеріалу.....	39
12. Артемова О.І. Модель розвитку креативного мовлення молодших школярів: теоретичні та практичні аспекти.....	41
13. Шевчук Т.Б. Реалізація лінгвістичного компонента у змісті навчання української мови в початкових класах.....	45
14. Лук'яник Л.В. Етимологічний аналіз як засіб розвитку мовлення.....	48
15. Коченгіна М.В. Пропедевтика складного речення у початкових класах як складова повноцінного мовленнєвого розвитку молодших школярів.....	51
16. Захарчук З.О. Особливості навчання молодших школярів виразно читати.....	54
17. Суржук Т.Б. Диференційоване навчання на уроках читання.....	58
18. Борова В.Є. Логоказка як засіб коригування звукової культури мовлення старших дошкільників і молодших школярів.....	62
19. Маліновська Н.В. Особливості мовної підготовки дітей до школи.....	64
20. Якимчук Р.І. Корекція мовлення першокласників.....	66
21. Прищепя О.Ю. Формування графічних навичок письма у першокласників.....	68
22. Сілков В.В. Теоретико-методичні основи особистісно-зорієнтованого формування поняття числа у молодших школярів.....	70
23. Приймак О.П. Методика вивчення табличного додавання і віднімання з переходом через десяток.....	74
24. Сілкова Е.О. Передумови особистісно-зорієнтованого формування поняття числа у молодших школярів.....	79
25. Гібалова Н.В. Система вправ як засіб диференціації навчання математики в початкових класах.....	82
26. Шутяк В.Г., Шутяк Ж.В. Міжпредметні зв'язки у навчанні молодших школярів (на матеріалі уроків трудового навчання й математики).....	84
27. Шпакова В.С. Врахування вікових особливостей 6-річних першокласників в організації навчальної діяльності.....	88
28. Поніманська Т.І. Формування гуманістичних цінностей у дітей 7-го року життя.....	90
29. Петренко О.Б. Врахування гендерних особливостей молодших школярів у навчально-виховному процесі.....	92
30. Будз М.М. Дитяча музика В.Косенка в естетичному вихованні молодших школярів.....	98
31. Якимчук С.Н. Педагогічні принципи ефективного впливу музики на процес виховання.....	100
32. Рябокоть В.І. Писанкарство на уроках образотворчого мистецтва.....	102
33. Табаровець Л.М. Лінгвістичні засади навчання іноземних мов (початкова школа).....	107
34. Іванова Л.І. Літературна освіта молодших школярів у системі розвивального навчання.....	110
35. Грипич С.Н. Психолого-педагогічні умови морального виховання молодших школярів засобами дитячої літератури.....	112
ЧАСТИНА ІІ. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДО РОБОТИ В УМОВАХ 4-РІЧНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	117
36. Вашуленко М.С. Перспективи модернізації початкової мовної освіти.....	117
37. Гетманчук Н.О. Комунікативна спрямованість вивчення прийменників у курсі української мови вищої школи.....	122

38. Лесняк Н.В. Мовленнєва практика на заняттях образотворчого мистецтва.....	126
39. Богущ А.М. Підготовка студентів до здійснення наступності і спадкоємності дошкільної і початкової ланок у системі неперервної освіти	129
40. Воробйов А.М. Психологічні особливості пізнавальних процесів молодшого школяра	131
41. Безкоровайна О.В. Педагогічні аспекти гуманізації особистості вчителя в умовах демократизації шкільного життя.....	134
42. Литвиненко С.А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності	136
43. Янцур М.С. Профорієнтаційна робота вчителями початкової школи.....	138
44. Михальська В.Р. До проблеми функцій вчителя початкових класів (управлінський аспект).....	142
45. Манжелій Н.М. До проблеми забезпечення наступності між дошкільям і початковою ланкою освіти	145
46. Дичківська І.М. Інноваційна компетентність педагога як показник готовності до впровадження сучасних технологій дошкільної та початкової освіти	147
47. Ярмак Т.М. Інструментальна підготовка майбутнього вчителя музики початкової школи	150
48. Мельник Ю.С. Організація індивідуального навчання в телекомунікаційному освітньому середовищі	152
49. Байбара Т.М. Місце фахової методики у процесі формування педагогічного мислення майбутніх учителів початкових класів	155
50. Можайкіна О.С. Формування особистості неповнолітнього в контексті запобігання протиправної поведінки.....	158
51. Вербець В.В. Соціально-педагогічний моніторинг у навчально-виховному процесі	162
52. Лопухівська А.В. Особливості організації виховної роботи в сільських загальноосвітніх навчальних закладах	164
53. Присяжнюк Н.І. Навчальна домашня робота учнів початкових класів.....	167
54. Трофімчук В.М. Принцип комунікативно-особистісної організації навчальної діяльності у навчанні англійської мови на немовних факультетах.....	170
55. Дуброва А.С. Принцип новизни у комунікативному підході до оволодіння діалогічним мовленням на заняттях англійської мови	171
56. Мороз Л.В. Кушнір Н.В. Особливості перекладу на заняттях з іноземної мови немовних спеціальностей.....	174
Відомості про авторів	176

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 26

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор збірника наукових праць Коваль Г.П.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Хомяк О.Л.

Здано до набору 24.03.2002 р. Підписано до друку 25.04.2003 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 26,83. Обл. вид. арк. 27,23. Замовлення № 18/1. Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі

Рівненського державного гуманітарного університету

33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26. — Рівне: РДГУ, 2003. — 170 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 7.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20